

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42
Şubat 2016 February 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

GENELLEYİCİ REFLEKSİYONA KARŞI TARİHSEL BİLİNCİN OLUŞUMU
THE FORMATION OF HISTORICAL CONSCIOUSNESS AGAINST GENERIC REFLECTION

Yakup KAHRAMAN*

Öz

Evrenselci düşüncenin 17. Yüzyılda yaygınlaşması ile bilgi, ahlak, sanat, siyaset vb. alanlarda ortak bir takım ilkeler belirlenerek yeniden yapılanmanın gerektiği inancı doğmuştur. Bu yaklaşıma göre akıl yürütmeler yoluyla belirlenen ilkeler bütün insanlığa hitap edebilecek niteliktedir. Bunun yanı sıra aklın ürünü olan ortak ilkelerin bütün yaşam gerçekliklerini kavramakta yeterli olduğu varsayılmıştır. Vico ve Herder gibi düşünürler ise bu yaklaşıma tepki göstererek her bir yaşam gerçekliğini kendisine ait tarihsellik bağlamı içerisinde anlamamız gerektiğini savunmuşlardır. Bu düşünürlerin diğer özgün tarafı ise anlama çabasını yaşamın içerisinde kavramak istemeleridir. İşte bu çalışmada Kartezyen felsefenin evrenselci tavrına karşı bu tarihselci yaklaşımların temel eleştirileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Modern epistemoloji, Tarihselcilik, Yaşam gerçekliği, Descartes, Vico, Herder.

Abstract

Along with became widespread universalistic idea in 17th century it is arised to requirement of reconstruction identifying a set of common principle in the fields of knowledge, morals, art, politics etc. According to this approach, principles which are identified by reasoning can appeal to humanity. In addition to this, it is supposed that common principles which are product of mind are sufficient to embrace realities of life. Thinkers such as Vico and Herder reacted to this approach and they defended that we must understand each reality of life in their own context of historicity. The other original point of these thinkers is that to want to grasp effort of understanding within the life. In the study, it is tried to reveal basic criticisms of historicist approaches against universalistic idea of the cartesian philosophy.

Keywords: Modern epistemology, Historicity, The reality of life, Descartes, Vico, Herder.

Giriş

İnsan bilincinin zamansallık ve mekansallık özelliğinden dolayı anlam ufkunun sürekli değiştiğini söylemek mümkündür. Bu şekilde bilinç hem etkileyen hem de etkilenen konumu üzerinden bir gerçeklik arayışı içerisindedir. Bu gerçekliğin ise içinde bulunulan yaşam durumlarına yaslanılarak yani bağlam göz önünde tutularak belirlenmesi gerektiği açıktır. Böyle yapıldığı takdirde anlama ve yorumlama faaliyeti dinamik bir nitelik kazanacak ve farklı perspektiflerden anlama çabası gelişerek anlam derinliği artacaktır. Modern epistemoloji olarak tanımlayacağımız ve paradigmatik yapısını Descartes'ın oluşturduğu yaklaşımdaise varlığın ve bilincin değişime dayalı yapısal özellikleri dikkate alınmayarak hem dış dünyadaki hakikati hem de zihnin işleyiş ilkelerini sabitleyerek gerçek bir anlama deneyimi olabileceği varsayılmıştır. Bu yaklaşım ise yaşam farklılıklarının ortadan kaldırılmasına ve gerçekliğin soyut bir takım ilkelere hapsedilmesine neden olmuştur.

Modern epistemolojinin bakış açısından bakacak olursak ortak ilkeler etrafında insanlığı buluşturmanın yegâne kuramsal temeli, bilincin kendisinde ve varlıkta değişmeyen evrensel ilkelerin olduğu varsayımdır. Fakat bu bakış açısı otantik anlama imkânının ortadan kaybolmasının yanı sıra yaşam farklılıklarının, zenginliklerinin de kaos olarak algılanmasına yol açmıştır. Hâlbuki Ortega Y. Gasset'in dediği gibi bir insanın çevreye bakış açısının, diğer insanın bakış açısından farklı olması yanlış değildir ve herhangi bir bakış açısından aynı görülecek olan bir gerçeklik saçmadır. Ona göre kozmik gerçeklik sadece verilen bakış açısından görülebilir. Perspektif gerçekliğin bileşenlerinden biridir. Gasset'e göre hiç kimse aynı şeyleri aynı görmemektedir. Çünkü herkesin konumu farklıdır ve olayları da farklı şekillerde görür. Bunun sebebi de her kişinin çevresine, ihtiyaçlarına, hislerine, isteklerine, entelektüel meşguliyetlerine bağlı olarak görüşlerinin değişmesidir (Dobson, 1989: 145).

Doğan Özlem'e göre de özne nesnenin karşısına doğrudan çıkmamakta, tarihsel/kültürel gelişiminin belirli bir aşamasındaki bir kültür varlığı olarak çıkararak nesneyi o andaki simgelere göre tanımaktadır. O halde bilgi öznenin nesneyi o andaki tarihsel/kültürel kimliği altında tanımmasının ve kavramasının bir ürünü olmaktadır (Özlem, 1997a: 101). Bütün anlama deneyimimizi şekillendiren şeyin içinde bulunduğumuz koordinatlarla ilişkili olduğuna işaret eden bu ifadeler tarihsel bilincin çıkış noktasıdır. Bu otantik yapı yaşam eğilimlerimizin yanında anlam ufkumuzu da yönlendirmektedir.

* Yrd. Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, kahraman-yakup@hotmail.com

Dolayısıyla diyebiliriz ki insanın dünyası orijinal bir dünyadır. İnsan, varlığın kökeni olarak ister tabiatı isterse tabiatüstünü görsün, sonuçta anladığı ve tecrübe ettiği her şey onun kendi dünyasını meydana getirir. İşte insan dünyasının doğal veya ilahi gibi bir başka dünyaya dönüşmeksizin hep kendi dünyası olarak kalması, bu ayrıcalıklı orijinal durumunu koruması ve bu orijinalliği anlama çabası tarihsel refleksiyonun üzerinde durduğu en önemli konudur.

Tarihsellik kavramı, insan dünyasının daima insanın kendi dünyası olarak kaldığı anlamındaki özdeşliğinin zamansal bir ayrışma sürecine karşılık gelen bir yeniden toparlanma hadisesi içinde ortaya çıktığını göstermektedir. Diğer bir deyişle, insanın dünyası, daima değişim içinde kendisini ifşa eden bir dünya olduğu için, her değişim (zamansal ayrışma) aynı zamanda yeniden toparlanma, öncekinden farklı bir şekilde kendine gelme sürecine yol açar. Buradaki değişim ve kendi kalma arasında ritmik ilişki vardır (Tatar, 2008: 203). Bilincin bu değişimi yani kendi zamansallığı ve mekansallığını fark etmesi demek kendi tarihselliğini keşfetmesi demektir. Bu keşifte ancak varlığı tecrübe etmesiyle mümkündür. Bilincin kendini varlığın arasında fark etmesi ancak bu keşfi sağlayabilir. Fakat modern epistemolojinin bilinci tek başına yeterli görerek varlığa gitmeden, onun arasına girmeden soyutlamalar yoluyla anlama çabası anlam boyutlarının daralmasına neden olmuştur. Tarihselci yaklaşımların da bu anlayışı eleştirerek kendi refleksiyonlarını sistematik hale getirdiğini söyleyebiliriz.

I. Kartzeyen Düşüncenin Genelleyici Tavrı

Felsefi düşüncede aklın evrenselci, genel-geçer, tarih ve zaman üstü niteliklere sahip olduğu inancının yerleşmeye başladığı ve temelini Descartes'ın attığı modern epistemoloji, zihnin uygun bir yöntem ile zaman ve mekân üstü hakikatleri keşfedebilecek yeterlilikte olduğunu savunmuştur. Bu iddianın temelinde ise dış dünyadan tamamen soyutlanmış olan aklın olabileceği ve hakikati kendi başına bulabileceği inancı yatmaktadır. Bu inanç üzerine kurulan özne-nesne ontolojisi bireyin varlığa mesafe alarak kendi bilincinden hareketle anlam alanı oluşturmasına neden olmuştur. Böylece öznenin varlıkla etkileşime girmesine gerek olmadığı, böyle bir etkileşim olsa da varlıktan etkilenmeyeceği varsayılmış ve monolojik bir epistemoloji ortaya çıkmıştır.

Bu epistemolojik yaklaşımın karşısında olan ve tarihselci yaklaşımın önemli izlerini taşıyan Giambattista Vico'ya göre ise doğanın insandan bağımsız bir yapı olarak ele alınması, doğruluk ölçütünü ontolojik tabanlı bir epistemoloji içinde solipsist bir biçimde tesis etmek anlamına gelir. Ona göre bu doğruluk ölçütü değişmeli, özne-nesne ayrımında temellenen epistemoloji terk edilmelidir (Vico, 2002: 84). Vico'nun eleştirdiği modern epistemolojinin temel amacı nedir? Hangi endişeler dış dünyadan bağımsız, zihinde kurulan ilkelerle bütün anlam boyutlarını yakalama çabasına neden olmuştur? Modern epistemolojinin doğa bilimlerine dayalı bu evrenselci yaklaşımına tarihselci refleksiyonun izlerini gördüğümüz Vico ne gibi öneriler getirmiştir?

Descartes'ın oluşturduğu bilgi kuramının temeli rasyonel varlıkların kendi akıllarının şartlarını, anlamlı ve anlamsız önermeler, geçerli ve geçersiz yorumlar, doğru ve yanlış bilgi iddiaları türünden şeyler arasındaki farklılıkları kesin şekilde ve bütün zamanlar için belirlemeye yeterli bir kriterler, kurallar ya da kategoriler geliştirebileceğimiz ölçüde kontrol edebilecekleri varsayımdır. Bu yaklaşım bilincin kendi bilme-kavrama aktivitesinin bütünüyle özgür ve özerk efendisi olduğunu ve hiç değilse ilkece, doğadaki ve tarihteki zorunluluk içermeyen olaylara bağlı bulunmadığını varsayar. (Wachterhauser, 2002: 220). Bu bakış açısına göre böyle bir akıl objektif, genel-geçer ve nesnel bilgiyi bulabilecek yeterliliktedir. Yöntem ile şekillenmiş olan ve her türlü dış etkiden uzak olan bu akıl doğa bilimlerinin yanı sıra ahlaktan siyasete, sanattan dine kadar bütün insani alanlarla ilgili hakiki, üzerinde rahatlıkla uzlaşılacak bilgiyi üretebilecektir.

Descartes, şeyler söz konusu olunca ilk olarak kendiliğinden görüneni, sonra bir başka şeyden yola çıkarak bildiğimizi ve en sonunda bundan daha başka ne çıkarılabileceğini bilmenin yeterli olduğunu bu şekilde insanın edinebileceği şeylerin hepsini kapsayan bir bilginin oluşturulabileceğine inanır. Bu yapılanmanın temelini oluşturacak olan ise matematiktir. Dış dünyanın da akıl ilkeleriyle uyumlu olduğuna inanan Descartes, matematiğe ait ilkelerin akıl yürütmelerde kullanılması ile birlikte doğa bilimleri dâhil her alanda hakikatin elde edilebileceğini düşünmektedir (Descartes, 1997: 34).

Afşar Timuçin'in de belirttiği gibi evrensele yönelme isteği, Descartes'da her şeyin temelini aramak gibi bir tutkuya dönüşmüş, bu tutku bir yandan evrensel kuşkuyu getirirken bir yandan evrensel matematik inancını getirmişti (Timuçin, 1999: 143). Bu evrenselci yaklaşımın tarihsel bilinç açısından en önemli problemi ise farklı yaşam gerçekliklerini görmezden gelerek yaşamı ve varlığı, matematik temelli belirli ilkeler etrafında yorumlamasıdır. Bu ise otantik anmanın yani herhangi bir farklı yaşam durumunu kendi bağlamında değerlendirme zeminini ortadan kaldıracaktır.

Descartesvar olan şeylerin bilgisini elde etmek için evrensel bir yöntem olarak kullanılma imkânı olduğunu düşündüğü için matematiği bütün epistemolojisinin temeline yerleştirir. Matematik bilimlerin tanrısal bir güvenceden sonra kesin olarak bilim haline geleceğine inanan Descartes'a göre matematik

hakikatler kendilerini bütün zihinlere ezeli adalet yarasında olduğu gibi kabul ettirebilecek niteliktedir (Beyssade, 1997: 64). Descartes'ın bu yaklaşımlı hem hakikatin elde edilebilirliğini varsaymakta hem de bu hakikati sadece matematiğin kurallarının uygulanabileceği alanla sınırlamaktadır. Şüphesiz o bilmektedir ki kendi elinin altında olmayan bir hakikate hâkim olamayacaktır. Hakikate hâkim olmanın tek yolu ise zihinden yola çıkarak varlığı, olayları yorumlamak böylece rölativizme düşmemektir.

Temelini Descartes'ın attığı bu yaklaşım doğa bilimsel yöntemle eşgüdömlü olarak ilerlemiş ve modern epistemoloji meydana gelmiştir. Bu epistemoloji varlığa ve insana ait bütün alanların belirlenmiş bazı yöntemler aracılığı ile anlaşılabilceğini öngörmekte idi.

II. Vico'nun Kartezyen Tutuma Karşı Tarihselci Refleksiyonu

Tarihselci refleksiyon açısından dönüm noktası olarak fiziki alan ile insani alanın aynı yöntemsel yapı ile anlaşılamayacağını savunan Vico, doğa bilimsel temelli akıl yürütmeler yoluyla yapılan çıkarımların, benzetmelerin, yaşam farklılıkları düşünöldüğünde bize gerceği veremeyeceğini belirtir. Bunun en önemli sebebi ise her bir olayın kendisine ait bağlamının olmasıdır. Bu bağlam farklılığı benzer durumları yaşayan insanları anlamamızda birini diğerine kıyaslamamızı engellediği gibi aynı kişinin benzer durumları yaşasa bile zaman farklılığından dolayı mümkün değildir (Vico, 1995: 32).

Vico, bilimsel alan ile insani alan arasındaki yöntemsel farklılıklara işaret ettiği gibi insanları, toplumları, kültürleri otantik temeller üzerinden anlamamız gerektiği yorumunu yaparak tarihsel aklın şekillenmesinin önünü açmıştır. Bilincin sürekli konum değiştirdiği ve her anlama deneyiminin de bu konum değişikliğine göre farklılaştığı bir gerçektir. Bilinç bu farklılaşmanın zamansallık ve mekansallıkla ilişkili dinamik yapısını fark edebilecek yapıdadır. Bundan dolayı insan ürünü olan hiçbir durumda kesinlik söz konusu olamaz.

Vico, bilginin sosyal olarak kurulmuş doğasını vurgulayarak Kartezyen kesinlik ve Aydınlanma akılcılığını reddeder. Bilim kesindir; çünkü insan yapımıdır yolundaki görüşün modernist uzantısı, hakikatin fiziksel dünyada matematiksel hesap yardımıyla insan tarafından yapılan deneyden çıkması gerektiğine inanmak olmuştur ki, bu bilimin kendi mutlak inancıdır. Modernistlerin tarihsel tümevarımcılık ve kurmacı tümdengelimcilik tercihleri yüzünden tarihçiler başarısızlığa uğramışlardır. Vico'ya göre, tarihçiler bir metin olarak geçmişi yazdıklarında, kaçınılmaz olarak onun bağlamı olarak şimdiki zamanı dayatırlar (Munslow, 2000: 202). Bunu sebebi ise bağlam farklılığına dikkat etmeden fiziksel alanda kullanılan metodolojiyi aynı şekilde tarih alanına yansıtma larıdır. Burada Vico hem doğa bilimlerinin yönteminin insani alana dayatılmasını hem de bu yöntemdeki soyutlamacı, teorik, kuru anlam formlarını eleştirmektedir. Şüphesiz ki biz şimdinin ufkunu geçmişe dayatamayız. Çünkü varlığın tezahür ettiği boyut olarak zaman sürekli değişirken varlığın anlamı da değişmektedir.

İnsan bilgisini içerisinde bulunduğu bağlam ile ilişkilendiren ve Descartes'a göre daha mütevazı davranarak hakikati insanın kendi meydana getirdiği paradigmanın ürünü olarak gören Vico, Descartes'ın matematikten başka bilgi türü olmadığı ve hakikatin tek ölçütünün açık ve seçik tasarım olduğu görüşüne karşı çıkmıştır. Vico'ya göre benim tasarımlarımı açık ve seçik düşünmem, onların doğru olduğunu değil, ancak benim onlara inandığımı kanıtlar (Collingwood, 1996: 98). Kanaatimizce Vico'nun burada belirtmek istediği şey doğa alanındaki yöntemsel yapıya göre yapılan akıl yürütmelerden yola çıkarak insani alandaki hakikati bulma eyleminin boşuna bir çaba olduğudur. Doğa bizim kendi yapıtımız olmadığı için onu kendindeki nedenleriyle bilmemiz mümkün değildir. O halde biz doğayı tarihsellikte meydana gelmiş kendi akılsal imkânlarımız ile tanıyabiliriz. Fakat burada belirtilen akıl zamansallık ve mekansallık bağlamı olan bir akıldır. Belirtelim ki bahsedilen mekân da Kartezyen felsefedeki sınırları matematiksel olarak belirlenebilecek bir geometrik alan değildir. Buradaki mekân tarihsel görüş ufkuna ya da anlama zeminidir.

Kartezyen felsefenin şekillendirdiği modern epistemoloji bütün zamansal ve mekânsal faktörlerin paranteze alınabileceğini deyim yerindeyse tarihin ve toplumun dışına çıkarak anlama deneyimini gerçekleştirebileceğini iddia etmektedir. Bu anlayış önyargı olarak niteledikleri bilgi türünün doğru bir yöntemle güçlendirilmiş olan akıl ile aşılabileceğine ve tarihte, varlıkta yani tüm yaşam alanlarındaki ortak ilkeleri, ortak evreleri bulabileceğine inanmaktadır. Bunu ise yapacak olan, matematiğe göre şekillenmiş akıl yürütmeler ve doğa bilimlerine ait fizik yöntemleridir. İnsan zihni tarih ve toplumun dışında durabilecek niteliğe sahip midir? Eğer böyle bir yeterlilik yoksa nesnel, genel-geçer bilgi elde etmenin imkânından söz edilebilir mi? Rölativizme düşmemek için Vico nasıl bir anlama refleksiyonu önermektedir?

Tecrübe ettiğimiz pratik yaşamda farklılıklara dikkat çeken Vico, göreceliliğe düşmemek için bu yaşam alanlarının arkasında yine de genel ilkelerin olabileceğini düşünmektedir. Onun açısından bu tümel gerçeklik alanı, duyulanabilir alanın aksine soyut olduğu için ancak tabiatın izin verdiği ölçüde yaklaşılabılır. Ona göre insani eylemlerin ve olayların belirsizliği ve dolambaçlı yolların içinden geçen bilge kimse, gözünü sonsuz gerçeklikler üzerine odaklayarak ve doğru bir çizgi üzerinde seyahat edemez ve çevrimsel bir yolu izleyerek yolunu bulur ve zamanın akışı içinde eylem sahasında şeylerin tabiatının izin verdiği ölçüde faydalı olduğunu ispat edeceği kararlar alır (Vico, 1995: 35). Görmekteyiz ki Vico, fiziki alan

ile insanın oluşturduğu değerler alanının farklılığına değinerek her ikisine farklı şekillerde yaklaşılması gerektiğine inanmaktadır. Onun yaptığı bu alan ayırımının tarihsel bilinç açısından en önemli yanı yaşam olgularının sabit, donuk kalmayıp değişken statüde olduğunu göstermesidir. Daha sonra Dilthey'in sistemleştireceği bu yaklaşım tarihsel refleksiyonun anlam boyutlarını yaşama deneyimi ile kavrama ilkesinin öncüsüdür.

Vico geleneğine dayanan anlayışa göre tarihsel değişim insan bilinci ve bu bilincin sosyal ve doğal bağlamı arasındaki etkileşimden doğmuştur. Buna göre, yazılı tarih gibi edebi ve kültürel yapıtlar, sosyal koşullar içinde etkileşimde bulunan insanların her şey olup bittikten sonra yaptıkları aklileştirmelerden başka bir şey değildir. Biz nasıl kendi sosyal yaratımlarımızı bilemiyorsak, insanlığın da doğal dünyayı tam olarak anlayamayacağı görüşüne dayanan Vico'nun bu orijinal yaklaşımı, sosyal bilim teorilerine esin kaynağı olmuştur. Ona göre bir edebi sanat olarak tarih, sosyal ve insani femomenleri analiz etmek için farklı bir yaklaşımı zorunlu kılar; bu yaklaşım pozitivistlerin doğal ve sosyal bilimlerde kullanmayı tercih ettikleri tümdengelimden çok farklıdır (Munslow, 2000: 253).

Descartes'ın oluşturduğu epistemolojik yapıda doğanın doğru dilini anlamak için matematiğe başvurulmakta böylece bu dünyadaki bütün şeylerin nedenlerini bulabileceğimiz varsayılmaktadır. Vico, Kartezyen düşüncenin bu gerçek bilmenin nedenleri bilme olduğu görüşünü benimsemektedir. Fakat eleştirisi de bu noktadan başlamaktadır. Şöyle ki, buradaki verum(doğru) factum(olgu) önermesi doğrudur. Fakat Vico için buradaki olgu fiziksel olgular değildir. Ona göre biz fiziksel olguların nedenlerini asla bilemeyiz. Fakat kendi oluşturduğumuz nedenleri olgu olarak değerlendirebilir ve bu olguların ilk nedenlerini bilebiliriz (Özlem, 2008: 71). İnsanın kendi oluşturduğu alanı bilmesi nasıl olacaktır? Burada tarihsel bilinç açısından özgün olan yön nedir?

Vico'nun yaklaşımına göre kendi oluşturduğumuz tinsel alan bizim için doğa hakkındaki görüntü bilgisinden daha gerçektir. Bu alan dillerin, göreneklerin, hukuk düzenlerinin, politik uygulamaların, kurumların insani dünyasıdır ve filolojik çözümlenmeler yoluyla anlayabileceğimiz bir alandır. Özlem'e göre Vico bu ayırım ve niteleme ile teorik doğruluk ve insani-pratik alanın bilgisindeki olasılık arasında Yeniçağın bilgi kuramının yapmış olduğu ayırımı ve theoria-historia karşıtlığını verum ve factum'un aynı ve tek kaynaktan çıktığını söyleyerek aşmak ister. Bu aşma denemesini ise filolojiyi felsefi bilim düzeyine yükselterek yapar (Özlem, 2008: 75).

İnsan ancak kendi yaptığı şeyi bilebileceğini savunan Vico verum-factum ilkesini Tanrı'nın üstün biliş, her şeyi bilmesi ile de ilişkilendirilir. Çünkü Tanrı her şeyi yaratmıştır, her şeyi o bilir. Ona göre Kartezyenler ise kendi yapmadıkları dünyayı bilmeye çalışarak güçlerini tüketmişler aynı zamanda insan egemenliğindeki tarihi yadsımışlardır. Hâlbuki insanın kendisini ve geçmişini bilmesini sağlayan en önemli yollar insanın kendi yarattığı dil, tarih, kurallar, ilkeler, din ve mitoloji çalışmalarıdır(Vico,1988: 46). Bu çalışmaların yürütüleceği alanın kendisini Vico sivil dünya olarak tanımlamaktadır.

Vico, kuşkunun muazzam okyanusu ortasında biricik ve küçük bir adanın olduğunu belirtir. Bu ada toplumsal-sivil dünya'dır. Ona göre biz ayaklarımızı ancak bu ada üzerinde sağlamca yere basabiliriz (Löwith,2004: 267). Bu dünya, tamamen insan yapısı şeylerin, dillerin, göreneklerin, hukuksal ve politik düzenlerin, ekonomik örgütlenmelerin, özel mülkiyetin dünyası olarak tinsel dünyadır. Bu yüzden tarih bu dünyayı insandan, insan tininin yönelimlerinden yola çıkarak araştırabilir. Vico için biz kendimiz yaptığımız için bu dünyayı yorumlama yoluyla da olsa, doğaya göre daha iyi tanıyabiliriz (Özlem,1996: 20).

Vico, bu tinsel dünyayı araştırarak yeni biliminin ilkelerini insanın yaşam ürünlerine bakarak belirlemek istemektedir. Vico için bu bilim, filoloji ve felsefe arasındaki ilişkiyi içermelidir ve onun ürünü hem bir tarih ve hem de insan felsefesi olmalıdır (Pompa,1990: 148). Aynı şekilde Vico sivil toplum dünyasının da kesinlikle insanlar tarafından yapıldığını ve bu yüzden ilkeleri de bizim kendi insan zihnimizin değişmeleri içinde bulunduğunu söylemektedir(Vico,2007: 132).

Daha sonra Dilthey tarafından sistemleştirilecek olan yaşam deneyimlerinden yola çıkarak ortak ilkeleri bulma yaklaşımının temellerini atan Vico'ya göre insan kendi eserini, kendisini içinde tanıdığı dünyaya katarak ve dünyayı da kendi ihtiyaçlarına, fiziksel ve tinsel ihtiyaçlarına uygun hale getirerek gerçekleştirir. Böylece insan, hem kendisini hem de dünyayı dönüştürür. Bu dönüştürme etkinliği, insanın sadece gözlemci olduğu bir dünyadan çıkıp, kendi tarihini meydana getiren bir varlık olarak konumlanmasını sağlar. Dolayısıyla insanın kendi üzerine olan bilgisi, dış dünyanın bilgisinden farklı olarak, kendi yarattığı dünyanın bilgisi içinde kavranılabilir bir bilgi olarak ortaya çıkar. Dış dünyaya dair bilgimiz gözlem, tanım, sınıflandırma, değerlendirme, uzay ve zamana dair düzenliliklerin kaydedilmesi gibi yöntemlerle oluşurken, insana dair bilgimiz, kendi koyduğumuz yasaların ve yaratımların ve bu yaratımlara dikte ettiğimiz kuralların incelenmesi ile olanaklı hale gelebilir(Berlin-Hardy,2000: 8). İnsanın kendi meydana getirdiği bu dünyayı anlamak, kavramak için nasıl bir bilim ortaya koymamız gerekir? Ortaya konulan bilimin farklı yaşam perspektiflerini gösterebilmesi nasıl mümkün olacaktır? Tarihselci açıdan ortaya koyacağımız hangi ilkeler bizi Kartezyen düşüncedeki soyutlamacı yaklaşımdan kurtarabilir?

Vico'nun bilimler ayırımını yaptıktan sonra insani bilimlerin yapısına ait yorumlarında bizim açımızdan önemli olan nokta pratik bilgiye olan vurgusudur. Şüphesiz bu bilgi somut bir alana yöneltilmiştir. Bundan dolayı doğa bilimlerindeki gibi belirli bir alan ile sınırlama imkânı yoktur. Buna işaret eden Gadamer, Vico'nun böylece rasyonel bilginin dışında ikamet ettiğini belirtir. Onun burada yapmaya çalıştığı şey somut durumun kavranması ve ahlaki kontrolü verili olan şeyi evrensel olay şey kapsamına yerleştirmektir. Vico'nun ortak duyu kavramı da bu bağlamda ele alınabilir ki, filozofların teorik spekülasyonlarına yöneltilmiş bir eleştiriyi de içermektedir(Gadamer, 2008: 30).

Her insanda ortak duyunun bulunduğunu düşünen Vico doğa bilimlerinden farklı olarak konumlandığı "yeni bilim" de Francis Bacon'ın tabiatın kurumlarına uyguladığı yöntemi uygulayacağını belirtmektedir(Vico,2007: 99). Fakat Dilthey'in belirttiği gibi Vico bu yöntemi aynen uygulamamıştır. Kendisine bir tinsel evren metafiziğini veya insan soyunun bir metafiziğini koyma görevini veren Vico böylece tarihi tarih yapan kökensel güçleri kavrayabileceğine inanıyordu. Bu güçleri kavramak için ise doğa bilimsel yöntemi kullanmanın yerine filologların, hukukçuların ve tarihçilerin kendine özgü yöntemlerin kullanılmasını öneriyordu. Tüm bunlar ise anlama yetisiyle gerçekleşecekti. Vico için anlama geçmişe dönük duyguların, ufukların kendi içimizde yeniden yeşertilip yaşanmasıdır(Dilthey,1999: 77). Yaşam ufuklarının bizim anlam alanımıza çekilmesinde Vico'nun dil varlığına işaret etmesi ise onun tarihselciliğinin diğer önemli bir yanıdır. Fakat bununla birlikte o dili analitik bir mantıkla anlamaya çalışarak sanki insani alanı tüketebileceği izlenimini de vermiştir. Bu inanca göre biz filolojik çözümlenmeleri doğru yaparsak geçmişin anlam ufkunu yakalayabiliriz.

Sağduyulu bilginin kaynağının dil olduğunu düşünen Vico için dil bilginin yalnızca taşıyıcısı olmanın ötesinde onun oluşturucusu ve ortamıdır. Ona göre dil olmadan bilgi olamaz. Çünkü biz tecrübe edilebilir dünyayı dil aracılığı ile yansıtmaktayız(Brown,2002: 272). Bundan dolayı o, tarihsel malzemenin en önemli unsuru olarak dil incelemelerini görmektedir. Vico'nun tarihçiden beklediği, incelediği dönemi nerdeyse yaşamışçasına bilebilmesidir. Bunun için toplumsallaşmanın ilk ürünlerinden olan dil, o toplumun temel yapısını taşıdığı için çok iyi incelenmelidir. Ona göre topluma ait her şeyin dil üzerindeki yansımaları tarihçi tarafından dikkatle araştırılmalıdır(Bıçak,2004: 121). Vico'nun bu yorumlamalarından geçmişe dair kesin bilginin edinilebileceğini ve bunun yolunun da filolojik çözümlenmelerden geçtiğini düşündüğünü görmekteyiz. Şüphesiz bu yaklaşımda da doğa bilimsel refleksiyonun izleri bulunmaktadır. Şöyle ki: filolojik çözümlenmeler yapıldığında geçmişe dair bütün anlam ufuklarının önümüze serilebileceğini iması anlam alanının tüketilebileceği varsayımına yol açar. Fakat onun dili anlam ufkunun olduğu ortam olarak görmesi ve yaşamı soyut varsayımlar yerine buradan hareketle anlama çabası tarihselcilik açısından önemlidir.

Vico, rasyonalizme önemli eleştiriler getirerek farklı bir bilgi felsefesi ortaya koymuştur. O, bu çabayı sergilerken kültürleri yargılamaktan ziyade her bir kültürü kendi yapıları ve dönemleri içerisinde anlamaya çalışmak gerektiğine vurgu yapmıştır.Vico, aklın egemenliği ile kurulan soyutlamaların yerine duyguları, imgeleri, geleneği bilgi felsefesinin temel öğeleri yaparak tek tipçi anlayışı dışlamış, çoğulculuğu anlama ve yorumlama faaliyetinin temelini yerleştirmiştir.

Kanaatimizce modern epistemolojinin oluşturduğu paradigmanın en önemli öncülleri olan, öncesi ve sonrası bilinen, kesinliğinden şüphe edilmeyen bilginin elde edilebileceği inancı pozitivistin habercisidir ve tarihsel bilinci dışlamaktadır. Bilincin etkilendiği ortama mesafe alabileceği şeklindeki bu inanca en güçlü eleştiri ise Vico tarafından getirilmiştir. Ona göre insan, bir belirlenmişlikler alanı olarak doğayı, kendisi de doğanın bir parçası olduğundan, kendi belirlenmişliğinin üstüne çıkarak ilksel nedenleriyle asla bilemez. Bunun sebebi ise doğanın planı ve yapımının bize ait olmamasıdır. Tarih ve toplum ise içinde belirlenmiş ve edilgin halde yer aldığımız doğanın aksine ilksel nedenleriyle bilebileceğimiz alanlardı. Vico bu ilksel nedenleri bilmemizin en önemli sebebi olarak ta tarih ve toplumun insan ürünü olmasını göstermektedir (Özlem, 1997b: 179). Vico'nun bu değerlendirmesi Kartezyenizm tarafından temellendirilen doğanın matematiksel bilgisinin kesinliğine karşı, insan tarafından meydana getirilen tarihsel dünyanın bilgisinin önceliğine de işaret etmektedir.

III. Herder'in Tarihselci Yaklaşımı

Descartes'ın hakikat aşkını eleştiren diğer bir düşünür olan Johann Gottfried Herder de matematiksel doğruluk ölçütünün felsefenin temeli haline gelmesine itiraz eder. O, Kartezyen çevrenin ısrarla savunduğu bu felsefe yapma tarzı nedeniyle vahim bir yanlışa saplandıklarını, hakikat olmayana karşı bir düşmanlık içerisinde felsefe yapmayı sürdürdüklerini ifade eder (Herder, 2002: 4-5).

Yalnızca matematiksel hesaplamaları hakikat olarak sınırlayacak olursak insan duygularının zengin yönlerini nasıl aktaracağız? Yaşam deneyimlerimizi matematiksel akıl yürütmelere indirgememiz mümkün müdür? Bu sorular bağlamında değerlendirecek olursak Herder'in rasyonalite ile yaşama bakışa eleştirisi vardır. O, akıl yürütmenin bütün yaşam alanlarına yayılmasının yaşama içgüdüsünü zayıflattığına inanır. Herder, felsefe yapma tarzını sadece bir takım ilkeler etrafında kalarak yorumlama çabasının ötesine taşımak

istemektedir. Vico'da gördüğümüz yaşam bağlantılarını anlama ve buradan yola çıkma yaklaşımının Herder'de de olduğunu söyleyebiliriz. Bu çaba anlamı soyut genellemelerin yerine yaşamın içerisine dalarak buradan hareket etmeyi öncelendiği için tarihsel refleksiyon sergilemektedir.

Yaşam etkinliklerinin her biri değerlidir ve insanın kendisini anlamasına katkı sağlar. Eğer yaşam deneyimleri yerine soyutlamalarla anlam dünyası oluşturursak kendimizi mekanizmden kurtaramayız. Modern dönemin felsefi yapılanmasını şiddetle eleştiren Herder, bu yapılanmanın ürünü olan kendi dönemini mekanik bir çağ olarak nitelendirir. Ona göre mekanikleşme sonucunda bilim, savaş, toplum, hükümet işlerindeki birçok erdemlere gerek kalmamıştır (Gökberk, 1997: 121). Onun burada anlatmaya çalıştığı şey yalnızca rasyonel temeller üzerinden kurgulanan bir yaşamın soğuk, hissiz özelliğe büründüğüdür.

Herder, tam bir belirlenmişlik noktasına yönlendirilmiş olsaydık kör makinelere benzemekle kalmayıp bizi buna layık gören varlığa düşman olacağımızı belirtmektedir. Bunun sebebi ise kendimizin olmayan bir amaca yönelik harekette hiçbir iyinin olmamasıdır (Herder, 2014: 24-25). Burada Herder insanın kendi yaşam gerçekliklerinden hareket eden bir anlama ve yorumlama teşebbüsüne vurgu yapmaktadır. Şüphesiz bu yaşam gerçeklikleri insanın varlığın içerisinde ürettiği ve tarihselliğini de seyrettiği metafizikten teolojiye, siyasetten ahlaka bütün insani alanları kapsamaktadır.

Doğan Özlem, doğa bilimlerinin gelişmesi sonucunda Yeniçağ felsefesinin bilgi sorununu metafiziksel, teolojik ve etik tasarımlara başvurmadan ele almasını başarı olarak nitelemektedir. Fakat bu felsefi yaklaşımın merkeze aldığı insanı tarihsel/kültürel kimliğinden arındırarak bilgi öznesi haline getirmesini eleştirmektedir (Özlem, 1997a: 110). Görebildiğimiz kadarıyla burada bir tutarsızlık bulunmaktadır. Yeniçağ felsefesi olarak adlandırılan modern dönem felsefesinin en önemli kimliği olan nesnel, objektif, genel-geçer bilgiye ulaşmak için bu dönem düşünürlerinin metafiziksel tüm bilgi türlerinden kurtarma girişimi olarak değerleri olgulardan sıyırma yaklaşımı zaten tarihsel bilincin gelişimi önündeki en önemli engeldir. İnsanın tarihsel kimliğinin oluşumunda bu bilgi türlerinin önemli rol oynadığını düşünürsek tarihsel/kültürel kimliğinin en önemli parçası olan metafiziğe, teolojiye, etiğe ait tasarımları modern epistemolojinin dikkate almaması asla başarı sayılmamalıdır. Çünkü tüm bu unsurlar geleneği yani bizim anlam ufukumuzu etkileyen en önemli unsuru şekillendirmekte ve bu ön anlamalarla varlıkla iletişime geçtiğimizde kendi tarihselliğimizi hissetmemize neden olmaktadır. Zaten biz ancak bu sayede mekanikleşmiş bir yaşam formu olmadığımızı hissederiz.

Aydınlanmanın genelleyici yaklaşımına karşı tarihselci refleksiyon ile anlama deneyimi yaparak mekaniklikten uzaklaşmaya çalışan Herder'e göre felsefi düşünme bir yetkinliktir. Fakat bu yetkinliğin her bir insan için, bir tek slogana: 'Yaşa, üret ve öl!' sloganına bağlı olan insanlar ve aynı zamanda kendi durumunu da 'Eylemde bulun!' sloganı ile ifade edebilen bütün yurttaşlar için söz konusu olup olmadığı tam da bizim problemimiz ile ilişkilidir (Herder, 2002:10). Herder'in bahsettiği tam da sevincimizi, üzüntümüzü, heyecanımızı aktardığımız ve başvurduğumuz alanları dışlayarak sadece matematiksel bir örüntü ile yaşamlarımızı şekillendirme çabasının kabul edilemezliğidir. O halde felsefe etkinliği her geleneğin, kültürün kendi anlam ufku olduğu ön kabulü ile işe başlayacaktır.

Herder, aydınlanma düşünürlerinin tarihin dinsel gizemcilikten ve boş inançtan yukarıya doğru özgür ve dinsel olmayan bir ahlaka ilerlediği düşüncesini eleştirmektedir. Tarihi bu şekilde inceleyecek olursak onu hiçbir zaman somut olgusalığı içinde anlamayı başaramayacağımızı söyleyen Herder her kültürü ve kültür evresini kendi değerleri içinde incelememiz gerektiğini belirtir. Ona göre her bir kültürün, geleneğin karmaşık yaşamının içerisine girmeye, daha iyi ve daha kötü, daha mutlu ve daha az mutlu gibi yargılardan kaçınarak onları içerden anlamaya çalışmamız gerekir. Herder, her ulusun kendi içerisinde kendi mutluluğunu taşıdığını bundan dolayı genellemelerden kaçınmamızı tavsiye eder (Copleston, 2004: 181-182). Herhangi bir genelleme, ilkeleri koyanların anlam dünyalarının bir yansıması olduğundan farklı yaşam perspektiflerini kendisini merkeze alarak değerlendirecektir. Herder ise her bir ulusun, kültürün kendine ait bir yaşam perspektifi olduğunu varsayar.

Herder, insanın kültürel başarıları sayesinde insan haline geldiğini savunmakla birlikte, onun kendi tikel kültürü ve bu kültür içerisindeki yaşantısının, sadece rasyonel değil irrasyonel olan duygu ve hisleri ve bütün bunları içeren gelişim evrelerini de içerdiğini ve asıl olarak bunların incelenmesi gerektiğini düşünmekteydi. Dil ve genel olarak bütün kültürel etkinlikler, insanın insan olma yolunda ortaya koymuş olduğu ürünler olduklarından, insanı incelemek demek, onun bu gelişim evrelerini incelemek demektir (Beiser, 1992: 199).

Herder, tıpkı Vico'nun doğa bilimleri ve insanın kendi oluşturduğu bilimler ayırımındaki gibi hümanite dediği genel idenin insanın elindeki bir oluşum olduğuna inanır. Ona göre bu tinselliği insan istemli amaç ve eylemleriyle meydana getirdiği için bu dünya ile doğa arasında bir koşutluk kurmak yanıltıcıdır. Bununla beraber tarihsel olaylar determinizm ve doğa bilimsel yasalılık tasarımları altında ele alınmaya kalkışıldığında bu olayların öz niteliği atlanmış, tarihsel-toplumsal gerçeklik bir doğal sürece

indirgenmiş olur. O, tarihsel-toplumsal gerçeklikte genellik aranmasının boşuna olduğunu, tarihe şekil veren en önemli şeyin bu gerçeklikteki bireyselliğin olduğunu düşünür. Herder bu gerçeklik alanının kendisine özgü ve tekrar etmeyen olaylar alanı olduğunu bundan dolayı teorik akla dayanan objektiflik, genellik, yasalılığın olamayacağına inanır. Bunun en önemli sebebi ise insani düşünce ve amaçların ürünü olan idelerin değişmesidir. Bundan dolayı yapılacak olan şey her bireysel bütünü, her çağı, her dönemi, her ulusu kendi özgüllüğü ve benzemezliği altında ele almaktır (Özlem, 2008: 22-23).

Yaşamın canlı, dinamik yapısı onun zamansal ve mekânsal farklılıkta kendisini farklı şekilde tezahür etmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı her bir yaşam formu bir diğeri ile benzeşse dahi asla aynı değildir. Öyleyse her bir yaşam alanının kendine ait anlam ufku vardır. Tarihselcilik işte bu her bir yaşam gerçekliğinin ayrı ayrı ilkesel, tipisel doğasını ortaya koymanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Bu düşüncenin oluşumunda Herder'in yaşam farklılıklarına saygı duyarak onları kendi bağlamına bakarak anlamamız gerektiği söyleminin önemli rolü vardır.

Herder'in anlayışında düşünceler mantıksal bağlantılarına göre düzenlenip kapalı bir bütün içine yerleştirilmezler. Mantıksal disiplin temel kaygısı olmadığı için dizgeci de değildir. Bundan dolayı Herder kuramsal, soyut bir yaklaşımla değil estetikçi bir refleksiyon ile nesnelere yaklaşmak istemektedir. Gökberk'e göre kuramsal tip, nesneye ancak sağlam ve güvenilir yöntemlerin sağladığı kesin bir disiplin ile yönelir. Estetik açıdan yaklaşan ise ruhunun bütün gücüyle nesneye sokulmak, onunla haldeş olmak, bir olmak ister. Bunun sonucunda Herder'in ortaya koyduğu felsefi yapı tam doğrulardan kurulmuş bir dizgenin yerine daha çok özgünlük ve bireyselliklerini duymuş olduğu biçimleri seriyor (Gökberk, 1997: 60-63).

İnsanın kendi kaderini kendisinin çizebileceğini düşünen Herder'e göre tüm toplumsal durumlarda ve toplumlarda insan bir anlam boyutu içinde olmaktan başka hiçbir şeye sahip değildir. Bu anlam boyutunu ise insan yaşarken almaktadır ve tüm yaşama tarzlarına yön verirler. Herder'e göre insan kendisini, dünya üzerinde sahip bulunduğu konumlar toplamında kaynağını bulmayan hiçbir yabancı amaç altında düşünemez. O, kendisine Tanrı'nın verdiği zayıf ya da güçlü, düşkün ya da soylu bir doğa ile bizzat bu konum içinde yaşar (Herder, 2014: 25-26).

Herder'in tarihselci yaklaşıma en önemli katkısı şüphesiz onun olay ve olguların otantik yapısına dikkat çekmesidir. Ona göre her ulusun, her çağın ağırlık merkezi kendisindedir ve kendisi içindir. Her ulus, her çağ kendisine göre mutlu olur ve kendisine düşen ödevi kendine göre çözer (Gökberk, 1997: 117). O, dönemdeki ilerleme düşüncesi ile Aydınlanmanın insanı sadece bir "akıl varlığı" olarak düşünmesine karşı geliştirmeye çalıştığı tepki göstermiştir. Böylece o, toplumların kendine özgü karakteristiklerinin, bu yapı içindeki biricik ve tekrar etmeyen özelliklerin karşılaştırılması yoluyla açığa çıkarılabileceğini, bunların hiçbir zaman, tüm çağları ve devirleri kuşatacak soyut bir kavramın, bir genellenmenin altına konulamayacağına inanmıştır. Ateşoğlu'nun da belirttiği gibi Herder, insana, topluma ait özellikleri yalnızca kendi bulunduğu tarihselliğe özgü anlam ve yorumla dile getirebileceğini düşünür (Ateşoğlu, 2014: 11). Herder için bu özgün yorumun olabilmesi ancak yorum yapacağımız yaşam alanının içerisine girerek, onun anlam ufkunu kendi anlam ufkumuza katarak gerçekleşecek bir sürecin sonunda meydana gelecektir.

Sonuç

Heidegger, insanın sırf düşünmeyi istemesiyle düşünmenin gerçekleşmeyeceğini belirtir. Ona göre düşünmek her şeyiyle, kendine getirici ürkütücü bir kaygıyla "Varlık"la ilgilenmektir. İlgilenmek, "şeylerin içlerinde ve aralarında olmak, hadisenin tam ortasında olmak ve onda kalmaktır (Heidegger, 2009: 3). Kanaatimizce tarihsel bilincin kendini konumlandırma serüveni de tam burada başlamaktadır. Vico ve Herder her insani olayı kendi varoluş perspektifine göre anlama çabası göstererek bu konumlandırmada önemli bir aşamanın gelişimine katkı sunmuşlardır. Böylece varlığı herhangi bir bilimsel yöntem formülasyonuna boğmadan anlamaya çalışan, varlığı kendi ortamında tecrübe etme imkânını önceleyen bu anlayış tarihsel bilincin en önemli refleksiyonudur. Varlığı tecrübe etmenin önünü açacak olan zamansallık ve mekansallık yoluyla bilinç, varlıkları keşfedip yorumlayacak anlam ufkunu kazanacaktır.

Bilincin, modern epistemolojinin dikte ettiği gibi herhangi bir genel ilkeler toplamına göre kendisini şekillendirerek anlama çabasının yüzeysel, yaşam derinliklerini anlamaktan uzak yorumlama çabaları ortaya çıkaracağını söylemek mümkündür. Fakat kendi zamansallık ve mekansallığının farkında olan bilinç hem varlığın içerisinde kendi acziyetini kavrama imkânı bulacak hem de anlam derinliği genişleyerek varlığı farklı boyutlarda anlama imkânına kavuşacaktır. Vico ve Herder soyut kabullenmelerin ötesine geçerek yaşamın içerisinde şekillenen anlam ufuklarını keşfetmeye çalışmış, yaşam gerçekliklerinden yola çıkmanın önemine dikkat çekmişlerdir. Böylece onlar bilincin tarihsel serüvenini gözler önüne serdikleri gibi insan etkinliği olan anlama deneyiminin de bilincin acziyetinden dolayı hakikatin kendisini veremeyeceğini ima etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- ATEŞOĞLU, Güçlü (2014).“Herder’den Hegel’e Anahatlarıyla Tarih Kavramı”,Tarih Felsefesi, çev. Doğan Özlem- Güçlü Ateşoğlu, Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 9-23.
- BEİSER, C. Frederick (1992).Enlightenment. Revolution and Romanticism: The Genesis of Modern German Political Thought (1790-1800), Harvard University Press, s. 189-215.
- BERLİN,Isaiah-HARDY, Henry(2000).The Critics of Enlightenment: Vico, Hamann, Herder,PrincetonUniversity Press.
- BEYSSADE, M. Jean (1997).Descartes: Felsefi Bir Devrim Mi?,çev. Tülin Bumin, Cogito, Sayı:10, İstanbul: Y.K.Y., s. 63-81.
- COLLİNGWOOD, G. Robin (1996).Tarih Tasarımı,çev. Kurtuluş Dinçer,Ankara: Gündoğan Yayınları.
- DOBSON, Andrew (1989). An Introduction to the Politics and Philosophy Jose Ortega Y. Gasset. New York: Cambridge Univ. Press.
- BROWN, H. Richard(2002).“Retorik, Tekstüalite ve Sosyolojik Teoride Postmodern Dönüş”, Retorik, Hermeneutik ve Sosyal Bilimler,çev. Hüsamettin Arslan,İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 369-383.
- BIÇAK, Ayhan(2004).Tarih Düşüncesi III Tarih Felsefesinin Oluşumu,İstanbul: Dergâh Yayınları.
- COPLESTON, Frederick (2004). Aydınlanma, çev. Aziz Yardımlı,İstanbul: İdea Yayınları.
- DESCARTES, Rene(1997).Aklın İdaresi İçin Kurallar, çev. Mehmet Karasan,İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- DİLTHEY, Wilhelm(1999).Hermeneutik ve Tin Bilimleri, çev. Doğan Özlem,İstanbul: Paradigma Yayınları.
- GADAMER, G. Hans(2008).Hakikat ve Yöntem,cilt: I,çev. HüsamettinArslan, İsmail Yavuzcan, Paradigma İstanbul: Yayınları.
- GÖKBERK, Macit(1997).Kant ve Herder’in Tarih Anlayışları,İstanbul: Y. K. Y.
- HEİDEGGER, Martin(2009).Düşünmek Ne Demektir?,çev: R. Şentürk,İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- HERDER, G. Johann (2002). How Philosophy Can Become More Universal and Useful for The Benefit of The People Philosophical Writings, trans. M. N. Forster, Cambridge University Press.
- HERDER, G. Johann (2014), “İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Düşünceler”,Tarih Felsefesi,çev. Doğan Özlem- Güçlü Ateşoğlu,Ankara: Doğu Batı Yayınları, s. 24-30.
- LÖWİTH, Karl(2004).“Vico”,Tarih Felsefesi, çev. Doğan Özlem,İstanbul: İnkılap Yayınları, s. 261 – 276.
- MUNSLOW, Alun(2000).Tarihin Yapısökümü,çev. C. Kurultay- A. Yılmaz,İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ÖZLEM, Doğan(1996).Metinlerle Hermeneutik (Yorumbilgisi) Dersleri,İstanbul: İnkılap Yayınları.
- ÖZLEM, Doğan(1997a).“Bilimsel Nesnellik ve Tarihsellik”,Felsefe Yazıları,İstanbul: İnkılap Yayınları, s. 99-113.
- ÖZLEM, Doğan(1997b).“Tarihve Toplumu Yorumlamak”,Felsefe Yazıları,İstanbul: İnkılap Yayınları, s. 179-183.
- ÖZLEM, Doğan(2008).Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- POMPA, Leon(1990).Human Nature and Historical Knowledge, Hume,Hegel and Vico, Cambridge University Press.
- TATAR, Burhanettin(2008).Çağdaş Sorunlar Spekülatif Düşünceler,Samsun: Etüt Yayınları.
- TİMUÇİN, Afşar(1999).Descartes Felsefesine Giriş,İstanbul: Bulut Yayınları.
- VİCO, Giambattista (1988).On the Most Ancient Wisdom of the Italians : Unearthed from the Origins of the Latin Language, (Trans. L.M.Palmer, London), Cornell University Press.
- VİCO, Giambattista (1995).On the Study of on Methods of Our Time,trans. E. Gianturco, D. Philip Verene, Cornell University Press.
- VİCO, Giambattista(2002).The First New Science, ed. L. Pompa, Cambridge University Press.
- VİCO, Giambattista (2007).Yeni Bilim, çev. S. Önal,Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- WACHTERHAUSER, R. Brice(2002).“Anlamada Tarih ve Dil”, İnsan Bilimlerine Prolegomena, çev. Hüsamettin Arslan,İstanbul: Paradigma Yayınları, s. 209-249.